

Kosek, Jan, Gregárek, Matěj: Stát, právo a (ne)spravedlnost.

Dvě studie z právní filosofie*

Praha: Právnická fakulta UK, 2012, ISBN: 978-80-87146-66-8, 114 str.

Pavel Ondřejek**

Edice Prameny a nové proudy právní vědy vydávaná Edičním střediskem Právnické fakulty Univerzity Karlovy v Praze přinesla již řadu monografických studií, které zaslouží pozornost. Je tomu tak mimo jiné proto, že primárním cílem ediční řady není oslovení co nejšířší právnícké veřejnosti, nýbrž publikace zajímavých, často v České republice nových pohledů na určité právní instituty, či trendy v jednotlivých právních odvětvích.

Spojením dvou, na první pohled značně odlišných, prací, svým rozsahem překračujících časopisecké články, vznikla publikace, která si podle mého soudu najde čtenáře, zejména mezi těmi, jež se podrobněji zamýšlejí nad úlohu státu a jeho vztahem k jednotlivci. Podtitul „*Studie z právní filosofie*“ si publikace zaslouží zejména díky druhé studii M. Gregárka, která svou hloubkou, terminologickou propracovaností, ale i nonkonformním pohledem na nenaplnění ideálu svobodného jednotlivce, vybízí k úvahám, nakolik jsou legitimní některé regulační zásahy ze strany moderního demokratického státu. Po přečtení práce dr. Jana Koseka získáme lepší vzhled do poněkud opomíjené historické události počátku dvacátého století – arménské genocidy v Turecku. Autor této statě se pokouší vysvětlit složité příčiny této události, jakož i důvody obtížného se vyrovnávání s minulostí v současném Turecku.

Statě dr. J. Koseka s názvem: *Staré hříchy vrhají dlouhé stíny. Arménská genocida a soud se Soghomonem Tehlirianem* nás v úvodu seznamuje s případem arménského vraha bývalého ministra vnitra Ottomanské říše, hlavního strůjce arménské genocidy. Klíčová otázka, kterou si autor v celé statě klade, zní: Je vražda na tyranu zločinem? Berlínský soud v roce 1921 *Tehliriana* propustil, případ však vybízí k celé řadě úvah o individuální i kolektivní vině, postavení a právech menšinového obyvatelstva, a v neposlední řadě i o úloze mezinárodního společenství při řešení vnitrostátních konfliktů, při nichž dochází k závažnému potlačování práv některých skupin obyvatel.

K vysvětlení příčin arménské genocidy nás autor provádí celou historií arménského národa. Práce tak v úvodní části nabývá rozměr spíše historické studie, která je ale uměle doplněna reflexemi dějinných událostí v umělecké literatuře, kterou autor výborně zná, a dále v dobové literatuře, k níž patří i kniha vídeňského Čecha Karla Hansy z roku 1922 s názvem *Hrůzy Východu*.

Z právních otázek diskutovaných autorem mne zaujal nejvíce popis obhajoby *Soghomona Tehliriana*, jehož jedním ze tří obhájců byl i prof. Kurt Niemeyer. Ten vystavěl svou obhajobu na právněsociologické nauce Eugena Ehrlicha o rozdílu

lu psaného a živého práva, čímž porotce vyzval k oproštění se od pozitivistické interpretace německého trestního zákoníku. K tomuto argumentu připojil K. Niemeyer určité hodnotové úvahy, známé spíše z doby po druhé světové válce (nejznámějším autorem je G. Radbruch), ačkoliv již v některých německých meziválečných dílech G. Leibholze či R. Smenda se můžeme dočíst o lidských právech jakožto legalizovaných hodnotách v právu.⁷²⁸

Pozoruhodná je z mého pohledu rovněž poslední kapitola, v níž si autor všímá podobností a rozdílů arménské a nacistické genocidy. Zde se setkáváme například s úvahou o antagonismu racionality a romantismu 19. století, které se projevilo mimo jiné v růstu nacionalismu.

Závěr celé práce pak ilustruje psychologické aspekty přiznání kolektivní viny, jež má rozhodně širší platnost než pouze v tureckém případě (viz i autorem zmíněná problematičtější otázka divokého odsunu sudetských Němců v poválečném Československu).

Studie M. Grygárka s názvem *Justifikace státu: legitimita, ospravedlnění a neradikální rámeček filosofického anarchismu* nás od první stránky cíleně připravuje na fakt, že se nejedná o dílo hlavního proudu současného politického myšlení. To ostatně nasvědčuje již první věta práce: „*Je docela myslitelné, že moderní demokratický právní stát není legitimním politickým uspořádáním.*“

Sám autor považuje své názory za radikálně liberální až umírněně anarchické. V úvodu si klade za cíl nikoliv pouze představit liberální pohled na vztah jednotlivce a státu, ale též zdůraznit styčné plochy s jinými teoriemi. Přestože jsou v práci zmíněny některé kritiky liberálního pojetí, z celé práce jasně plyne značný vliv klasických i moderních autorů liberálního myšlení na autorovy závěry – v úvodu nalézáme bohaté citace z děl Johna Locka o ideji vlastnictví sama sebe jakožto základu lidských práv (*idea of self-possession*), dále jsou citována díla J. S. Milla, F. Hayeka, i moderních libertariánských autorů (R. Nozicka, R. Barnetta). Liberální pojetí práce se projevuje četnými odkazy na tradiční pojmy tohoto směru, jako např. přirozený stav, anebo pojetím spravedlnosti, která je vymezena jako „*respekt k individuálním právům, tedy jako neporušování individuálních práv.*“ Již z tohoto vymezení je zřejmé, že autor považuje zásahy do individuálních práv *prima facie* za akty nespravedlnosti.

Studie si zakládá na práci s pojmy, které autor vymezuje, často jen s odkazem na díla známých autorů. Klíčový je spor o legitimitu regulace moderního státu. V této souvislosti autor přichází s odlišením pojmů legitimizace a ospravedlnění. Zatímco legitimizací rozumí dovolené omezení základního práva plynoucí zejména z nutnosti společenské kooperace, osprave-

* Tato recenze vznikla v rámci Projektu PRVOUK P04 s názvem: *Institucionální a normativní proměny práva v evropském a globálním kontextu.*

** JUDr. Pavel Ondřejek, Ph.D., Katedra teorie práva a právních učení Právnické fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

⁷²⁸ Srov. STONE SWEET, Alec, MATHEWS, Jud: Proportionality Balancing and Global Constitutionalism. *Columbia Journal of Transnational Law*. roč. 47, 1994, str. 104.

dlnění je pro autora na prvý pohled podezřelé, neboť při něm dochází k suspendování individuálního práva ve prospěch společenského dobra. Legitimní stát „nekontroverzně využívá standardních nástrojů státní moci (daně, právní regulace, apod.) v oblastech vymezených standardním demokratickým procesem“, naopak moderní stát je v tom smyslu nelegitimní, že zasahuje bez adekvátního ospravedlnění do individuálních práv. Problém této dichotomie (legimita versus ospravedlnění) však může spočívat v nalezení hranice mezi legitimitou moci, která není podezřelá, protože jde o přirozený důsledek existence společnosti, která musí být schopna vynucovat stanovená pravidla, a ospravedlněním moci zasahující do práv, což už podle autora vyžaduje značně podrobnější argumentaci o vhodnosti a potřebnosti sledovaných cílů, jakož i přiměřenosti použitých prostředků.

Rozdíl mezi legitimitou a ospravedlněním autor nastiňuje pomocí příkladu stanovení minimální mzdy, které je legitimní veřejnou volbou, zatímco zdanění je zásahem do vlastnického práva (de facto vyvlastněním), které legitimitu postrádá. Kvalitativně se však podle mého názoru jedná o podobný problém: regulace omezující svobody (smluvní svobodu v prvním případě, vlastnickou svobodu ve druhém).

Jádrem studie jsou závěrečné dvě kapitoly. Prvá operuje s konceptem proporcionality zásahu do individuálních práv, druhá se týká Aristotelova pojmu *zoon politicon* a jeho projekci v symetrických či asymetrických vztazích ve společnosti (*society among strangers*) a společenství (*society among fellows*).

Princip proporcionality v pojetí autora může při správné aplikaci zohlednit potřebu odlišení situace, kdy je zásah do individuálního práva legitimní, tedy spravedlivý, od situací, kdy je vyžadováno další ospravedlnění tohoto zásahu ve prospěch veřejného dobra, které nepožívá v očích autora stejnou míru ochrany jako individuální práva. Jedná se bezpochyby o jednu z možných aplikací principu proporcionality, všímající si rozdílné míry intenzity soudního přezkumu v závislosti na různých faktorech případu. Vzhledem k tomu, že autor zastává radikální liberální pojetí vztahu státu a jednotlivce, je aplikace principu proporcionality na problematiku ospravedlnění zásahů státní moci na první pohled překvapivá (zejména srovnáme-li kritiku ze strany liberálů vůči tomuto principu

spočívající v možném oslabení lidských práv a jejich redukcí na běžné zájmy). Autorova obhajoba principu proporcionality však naznačuje důležitou vlastnost tohoto principu, totiž že vyžaduje axiologické hodnocení v rámci úvah o vhodnosti, potřebnosti a přiměřenosti, do nichž se může přirozeně odrážet i hodnotová orientace interpreta.

Na druhou stranu však tato skutečnost nečiní z principu proporcionality nástroj legitimizace vlastního hodnotového pohledu při interpretaci práva. Nelze totiž odhlédnout od skutečnosti, že objektem interpretace při aplikaci principu proporcionality by měly být především hodnoty plynoucí z ústavy. Veškeré hodnotící úvahy interpreta tak podléhají diskurzivnímu posouzení z hlediska jejich racionality i objektivity.

Originálním pohledem na problematiku legitimního a nelegitimního státu je autorovo rozpracování soukromé a politické sféry na straně jedné a společenství a společnosti na straně druhé. Kombinací těchto faktorů lze popsat komunitaristickou společnost, kde jedinec podléhá celku, stejně jako ideální demokracii: „dobrovolné společenství spoluobčanů (*fellow-citizens*).“

Mezi těmito formami organizace společnosti se nachází jak moderní stát, který však podle autora zasahuje příliš a neodůvodněně do individuálních práv (blíží se komunitaristické společnosti), tak legitimní stát, který je založen na fakticky i normativně symetrických vztazích (tj. zejména respektu k právům). Podle autora je proto třeba redefinovat postavení přirozených práv, která by měla být brána dworkinovsky vážně. V žádném případě by práva neměla být pouhými optimalizovanými hodnotami.

Po přečtení obou studií je třeba konstatovat, že jsou značně rozdílné, jak co do předmětu zkoumání, tak i co do způsobu zpracování. Jejich spojení do podoby monografické práce se proto může na první pohled zdát neobvyklé. Předmluva *doc. Petra Pitharta* a doslov *doc. Jana Kyselý* shodně nalézají společný rys obou prací: jde o úvahy o právu a spravedlnosti, jakož i úloze státu ve vztahu k jednotlivcům a jejich právům. Tímto způsobem je podle mého názoru třeba dvojici studií číst, ne jako ucelenou monografii, nýbrž jako dva pohledy, které spojuje znepokojení nad možným zneužitím veřejné moci proti jednotlivci, který se pak snadno může ocitnout v bezbranném postavení.